

Seprősi-Czárán György

Felemelkedés a romhalmazból

(*Perszonalista kalandozások
E. Mounier nyomdokán*)

Bemutatjuk

Seprősi-Czárán Györgyöt

Budapesten született 1964-ben, Pannonhalmán érettségizett 1982-ben a Benecs Gimnáziumban. Jászberényben szerzett hitoktatói képesítést. Versek, esszéket, tanulmányokat ír. Írásai megjelentek a Hitélet (Jugoszlávia) és a „maholnap” c. lapokban. Kötelken él.

W ehé ugyan egy egész nemzet lelkét diagnosztizálni, annyi bizonyos: kevesen vannak a közeljövő csodáiban reménykedők. Felborult, a feje tetejére állított értékrendünk következménye, ha pusztán a gazdasági problémák megoldásával kísérleljük meg sorsunk jobbrafordulását elérni; mert a gazdaság nem elsősorban alapja, hanem éppen ellenkezőleg - következménye a társadalom „minőségének”, uralkodó szellemi-morális állapotának. A miénkhez hasonló helyzeteket megélt már a világ, s mindenkor akadtak bölcs optimizmussal újrakezdők. E számtalan kísérlet őserdejében kell ösvényt vágnunk, látnunk és láttatnunk, szorgálva ezzel a magunk és mások javát.

A létezés teljességéből kirekesztett embert ugyan mi foglalkoztathatná leginkább, mint önmaga? Az emberre irányuló vizsgálódás egyáltalán nem újkeletű törekvés, már Kant is kategorikusan eszerint osztja fel a bölcséleti gondolkodás tárgyköreit. „Mert a filozófia a tökéletes bölcsesség eszméje, megmutatja nekünk az emberi ész végső céljait. Iskolai fogalma értelmében két rész tartozik a filozófiához: először az észismeretek megfelelő készlete, másodsor ezeknek az ismereteknek rendszeres összefüggése vagy egybekapcsolása egy összesség eszméjében. Ami viszont világi fogalmát illeti, a filozófiát az észhasználat legfőbb maximáiról szóló tudománynak nevezhetjük, ha maximán a különböző célok közti választás belső elvét értjük. Mert a filozófia ugyanis végső értelemben minden ismeret és észhasználat vonatkoztatásának tudománya az emberi ész végcéljára, arra, amelynek mint legfőbbnek alá van rendelve az összes

többi cél, melyeknek őbenne kell egyiséget alkotniuk. A filozófia területe ebben a világpolgári értelemben a következő kérdésekre vezethető vissza: 1. mit lehet tudnom?; 2. mit kell tennem?; 3. mit szabad remélnem?; 4. mi az ember?.

Az első kérdésre a metafizika válaszol, a másodikra a morál, a harmadikra a vallás és a negyedikre az antropológia. Alapjában véve azonban az antropológiához sorolhatnók mindezt, mert az első három kérdés az utolsóira vonatkozik.” (*Immanuel Kant: Logik, ein Handbuch zu Vorlesungen - Nyíri T. ford.*)

A világ - a miénkhez jelenleg hasonló - megoldhatatlannak látszó problémái egyre inkább az emberre irányították a filozófusok figyelmét. Természetesen ma sem tekinthető befejezettnek ez a vizsgálódás: változik, alakul - korok és személyek igényeinek megfelelően. Miért éppen *Emmanuel Mounier* nyomdokán kívánom látni és láttatni mindazt, amit már oly sokan megkíséreltek: az embert a maga teljességében, egész valójában megragadni, vizsgálni és értelmezni? Mert Mounier-t a mai magyar állapotokhoz hasonlítható tapasztalatok készítették sajátos ember-szemléletének kialakításában.

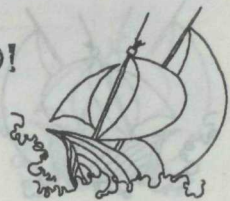
Perszonalizmus néven Amerikában a múlt század végén alakult ki ez az irányzat, amely szoros kötődést mutat a protestáns teológiával. Az újvilágból került át (vagy inkább vissza?) Európába. Angol képviselői nem tudtak oly átütő erővel hatni, mint később a francia E. Mounier. Francia elődei közül két név említésre méltó: az újkantiánus *Charles Renouvier* (1815-1903), aki egyik könyvében (*Le Personnalisme*, 1903) ezen címszó alatt fejtette ki kanti, individualista irányú személyiségelméletét. *Lucien Laberthonnière* (1860-1932) már jobban megközelíti a Mounier által képviselt szellemiséget, ép-

pen a keresztény tanítás igenlése alapján; rámutat, hogy az ember nemcsak a faj mulandó egyede, hanem Isten gyermeke, Istentől szándékolt célja megvalósítására. (*Esquisse d'une philosophie personaliste*, 1942.)

Emmanuel Mounier (1905-1950) volt a katolikus világnézetű, kritikai irányú „Esprit” (jelentése: szellem, szellemiség) folyóirat megalapítója és 1950-ben bekövetkezett haláláig a szerkesztője. Filozófusokból, írókból, publicistákból álló csoport alakult ki körülötte, akik egyetértettek Mounier sajátos perszonalista nézeteivel. Közöttük működött Jean Lacroix, aki a perszonalizmus pszichológiai alapjait fejtette ki.

mint már utaltam rá, Mounier perszonalizmus kialakulásának indítéka a jelen hazai tapasztalatokkal némi azonosságot mutat. A század derekán gazdasági és politikai síkon egyaránt világméretű tragédiák tették próbára az emberiséget. Ilyen volt az 1929-ben kirobbant, tömeges munkanélküliséggel járó gazdasági világ, amely létbizonytalanságot szült, majd ezt követően a II. világháború embert és szellemi-anyagi javakat egyaránt pusztító vihara. E világméretű szörnyűségek tapasztalata motiválta azt a filozófiai reflexiót, amely az embervolt lehető legteljesebb ismeretére és értékelésére törekedett, felismerve a válságba jutott emberi személy mentésének halaszthatatlan szükségességét. Nálunk a szocializmus összeomlásának jelei nem is annyira külsőségekben, mint inkább az emberek elbizonytalanodásában, a determinizmusok tudatosulásának kifejezésében voltak láthatók. Sokak életét mederben tartotta a viszonylagos jólét - a „legvidámabb barakk” voltunk. Aztán kiderült, hogy ennek a nagyobb falat kenyérnek milyen ára van: dollár-

milliárdokra rúg az ország adósságállománya; a tervgazdálkodás útja járhatatlan; szükségszerűen megjelenik a munkanélküliség, hogy ez az egész hatalmi piramis hazugságra épült. Egyre súlyosabbak a terhek, és egyre szűkülnek a perspektívák.

Mert be kell vallanunk: a gazdasági nehézségeken túlmenően az emberi szellem és lélek világa is ijesztő képet mutat. Valami tudathasadásos állapotba kerültünk, ezért is tudjuk csak oly nagy kínnal megtenni az első lépéseket. Jelen valóságunkat helyesen szemlélve, azt alaposan átgondolva felelősen kell döntenünk további sorsunk felől. „Az ember szabadságra ítéltetett” - mondja *Jean-Paul Sartre*; valóban: korlátai miatt ítélet, de (korlátai közé ékelt) lényege szerint az ember önmegvalósításának alapvető feltétele. A személy ilyen irányú igényéből kiindulva igyekezhetünk a perszonalista szemléletet feltárni, megismerni.

E szemlélet nyitottságát mi sem jelzi jobban, mint Mounier kitágított fogalmi meghatározása. „Perszonalistának nevezünk minden tant, minden kultúrát, amely elismeri az emberi személy elsőbbségét a személy fejlődését biztosító szükségszerűségekkel és kollektív berendezkedésekkel szemben.” Láthatóan Mounier nem akar totalitásra törekvő ideológiaként hatni (tapasztalva az ideológiák végkifejletét), ezért nyomatékosan hangsúlyozza, hogy nem rendszer, s nem politikai mozgalom, hanem perspektívát nyújtó ember-szemléletet kíván létrehozni. A „rendszer” feltétlenül gondolati zártságot követel, ennek pedig következménye az egyoldalú emberszemlélet, melyen a perszonalizmus felül akar emelkedni, enyhíteni ezáltal a nézetkülönbségeket, hogy hasznos dialógusba bocsátkozhasson másokkal.

Hangsúlyozza továbbá, hogy nem is politikai doktrína, de a személyiség védelme érdekében ellene van az embert felszívó totalitárius államkoncepciónak, ellenben nem kíván fékezője lenni a szocialista forradalomnak. Nem a szociális társadalmi és állami berendezkedés miatt határolja el magát a szocializmustól vagy kommunizmustól, hanem világnézetiileg. Itt érdemes az anyagi javak és az ember kapcsolattól alkotott marxista és perszonalista

állásfoglalást összehasonlítani. Az elemző összehasonlításnak azonban korlátot állít a marxista ideológia zárt rendszer voltának és a perszonalizmus nyitottságának alapvető szembenállása. Mounier tulajdonképpen nem bírál, hanem kirekeszt; tagad minden olyan koncepciót, amely akár közvetett módon is veszélyezteti a személyiséget. Mindmáig nyitott kérdés, hogy lehetséges-e a szabadság és egyenlőség egyidejű megteremtése a társadalmi bőség alapján? Más megközelítésben: mindaz, amit a pénzről, hatalomról, kapzsiságról mondott *Marx*, kizárólag a „társadalmi bűnbeesés” eredménye-e, vagy inkább antropológiai állandó, amely a keresztény megfogalmazás szerint a „világ bűnére”, a teológiai értelemben vett bűnbeesésre vezethető vissza?

Itt oly módon közvetít (közelsít?) a perszonalista filozófia, hogy elfogadja a kapitalizmus marxi bírálatát: „A civilizáció szemünk láttára haldokló rendszere a történelem által ismertek egyik legszegényebbike”. (*E. Mounier: Le personnalisme, Paris 1949. 7. o.*) (Természetesen a Mounier által ismert kapitalizmus nem a mai nyugati demokráciák kapitalizmusa, hiszen ezek az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben atomizálódtak; a gazdaságban egy egységes versenyszellem alakult ki, míg a társadalom egészében megindult a szocializációs folyamat. Azt sem állíthatjuk azonban, hogy a nyugati demokráciák gyakorlatát kell kizárólagos lehetőségnek tekintenünk, hiszen e mesterségesen felgyorsított fejlődési folyamat számos problémát vet fel, az emberiséget újabb kérdések megválaszolására kényszeríti.)

Mounier hangsúlyozza, hogy a tulajdonviszonyok megváltoztatása nem szünteti meg az elidegenedést. Az anyagi világban, testben élő ember alá van vetve a „világ erőinek és hatalmaságainak”, s a determinizmusokból való kilépése lehetősége abban rejlik, hogy az ember nemcsak saját termékeire van ráutalva, hanem a másik emberre is, sőt az egész valóságra, mindennek felett pedig Istenre. Valójában ez a kérdéskör a perszonalista szemléletű antropológiai vizsgálódás egyik alapköve, s ezen a ponton élesen elhatárolódik attól a marxista szemléletű, amely szerint a tulajdonviszonyok megváltoztatása megszünteti az elidegenedést. Alapjaiban ez a marxi meg-

állapítás, továbbá erre a tézisre épülő rendszer behatárolja filozófiai vizsgálódásának területét, önmaga szab korlátot egy széleskörű vizsgálódás lehetőségének. Igazán veszélyessé pedig akkor válik, amikor e leszűkített, ideológiává zsugorított rendszert elkezdik megvalósítani, megfelelkezve az ember anyagi világon túli igényéről.

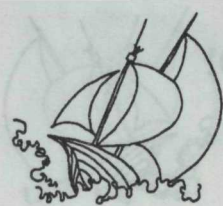
Amint az ember nem ismerhető meg pusztán biológiai alapon, úgy nem értelmezhető kizárólag gazdasági szempontból, s csak akkor ismerjük meg az emberi tevékenység lényegét, ha olyan keresés és kutatás megnyilvánulásának tartjuk, amely túlkérdéz a világról szerzett valamennyi tapasztalatán. Az embernek e világon túlra való rendeltetése előfeltétele annak, hogy felül-emelkedhet e különböző determinizmusokon. „A szabadság nem nyerhető el a természetes determinizmusok ellenére; csak felettük, de velük vívható ki” (*E. Mounier: Le personnalisme, Paris 1949. 73. o.*). Mounier ezért elveti a gazdasági és szellemi okság elsőbbségének kérdését. Szerinte inkább kölcsönös, körben forgó okságról lehetne beszélni. Kétségtelen ugyan az ember teremtő hatalma az anyag felett, de ennek vannak határai, mert nem rendelkezik mindenhatósággal.

A perszonalizmus antropológiai szemléletében szélsőségektől mentes, egységes, sokoldalú képet kíván nyújtani az emberről. Az egzisztencializmustól eltérően azt vallja, hogy a személy lényegét nem a magába zárt individuumban kell látni, hanem a többi emberrel szembeni nyitottságában, érintkezési készségében, mert ez a személyiség fejlődésének elengedhetetlen kritériuma. Az individualizmussal való szembenállását példázza Mounier jelzőként használt mondása: „personnaliste et communautaire” (perszonalista és közösségi).

szellemi kalandozásunkban érdemes visszatekinteni azokra a bölcselőkre, akik részben már előkészít-

tették a XX. századi perszonalizmus talaját, s hasonlóképpen a persona fogalmával operáltak. *Boëthius* definíciója szerint: „a személy szellemi természettel rendelkező egyedi létező” (*De duabus naturis 3*). Ez a meghatározás a

személyes létezés ontológiai önállóságát hangsúlyozza. A személyes létező önmagában álló, hiánytalan egység; fennállásában nem szorul más hordozó alapra. Szubsztancia lévén, nem lehet más létező akcidente, nem olvadhat bele valamilyen nagyobb egészbe. Aquinói Szt. Tamás megfogalmazásában: „A személy azt jelenti, ami az egész természetben a legtokéletesebb, tudniillik az értelmes természetű önmagában fennálló létezőt” (I.q. 29 a. 3). A személy szabad szellemi lény, „ura cselekedeteinek” (I.q. 29 a. 1), sőt „oka önmagának” (In II cor c.3 1.3). „Nem az általános esete - mint a személy tökéletességét el nem érő egyedek -, hanem soha többet elő nem forduló, megismételhetetlen lény, aki dönt magáról, aki nem vezethető vissza hiánytalanul másra. A maga személyében páratlan voltát nem ösztöneinek, nem érzelmeinek, nem akaratának köszönheti, hanem léte egységesült egészének. Ami személyé teszi az embert, nem közelíthető meg hiánytalanul; valamiképpen ismert és meghitt, ugyanakkor mint egész, idegen. Ezért nem is definiálható tökéletesen a személy: az ember mindig több annál, mint amit önmagáról mondani tud.” (Nyíri Tamás: *Az ember a világban*. Bp. 1981. 138-139. o.)

mint a személy nem különítheti el magát más személyektől, úgy a természettől sem független. Mounier ezzel elutasítja azt - a modern filozófiában kifejlődött - nézetet, amely személyen az embert kizárólag mint szellemi lényt érti. E megállapításból következően az ember testét nem tekinti pusztán a szellemi aktivitás végrehajtó eszközként, hanem a test és lélek legszorosabb egységét hirdeti. A test közvetíti az érzéki benyomásokat, s érzéki kifejezője a szellemi lélek működésének. Terméketlen vitának tartja a bensőséges és külsőséges emberről alkotott nézetkülönbségek ütköztetését. Az ember személyiségét csak a bensőséges és a külső tevékenység egyensúlyában élheti át, csak így fejlesztheti tovább. Belső, lelki világunk ápolásának nem a menekülés, elszigetelődés a célja, hanem erőgyűjtés feladataink, tevékenységeink minél eredményesebb

elvégzésére. Különösen *Jean Lacroix* hangsúlyozza a személy bipolaritását, a pólusokként szembenálló mozzanatok, követelmények közt lebegő szubsztanciáját, ami a helyes magatartás megtalálására segíti. A gondolat és cselekvés korrelációjában: az ember ne váljék tehetetlen intellektualistává, sem pedig meggondolatlan és felelőtlen haramiává.

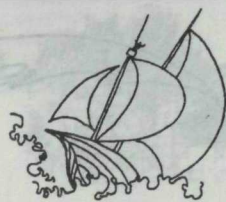
A Mounier által képviselt perszonalizmus lényeges sajátossága a transzcendencia követelménye. Itt elvben csatlakozik Nietzsche azon megállapításához, hogy az embernek állandóan felül kell múlnia önmagát. De csak mint személy, személyisége teljes tudatával válhat több emberré, nem pedig személytelen, elvont eszmék követésével, a tömegbe olvadás felelőtleniségével. Az individualizmussal és a kollektívizmussal ellentétben a perszonalizmus eszménye a szabad (az elidegenülés különböző formáitól felszabadult), felelősségtudó személyek társas közössége. Valójában az ember önrendelkezési joga érvényesítésének szükségszerű előfeltétel a szabad akaraton alapuló felelős döntés. Az elszemélytelenítő dologi és személyi hatásokkal szemben az ember céljául kell tekinteni a nyílt és tágas személyiségi túljutást („transpersonnalité d'une vie ouverte et ample” Mounier: *Qu'est-ce*). A továbbjutás, a „dépassement” bizakodó jövőbe tekintést, optimizmust kíván. Ezért nem kötheti magát az ember idejétmúlt hagyományokhoz. Az ember e világon túlra való rendeltetése az alapja annak, hogy felülemelkedhet a különféle determinizmusokon.

Ezen a ponton kapcsolódik a perszonalizmus a kereszténységhez. Alapjának tekinti a keresztény gondolkodást, elismeri, hogy csak abból fejlődhetett ki. Kiemeli a keresztény istentannak az isteni személyekre vonatkoztatott tanítását, sőt ezt tekinti a perszonalizmus eredeti alapjának. Az isteni személyek szeretet-kapcsolatát mintául szolgáltatja az emberi személyek szeretet-kapcsolatához. Mounier szerint a szabadság legfőbb kritériuma: a szeretet transzcendenciája. Valójában ez a tágas személyiségi túljutás lényege, az önmegvalósítás, öntranszcendencia legmagasabb fokon való megvalósulása. A marxizmussal ellentétben a szeretet a legáltalánosabb módon társadalmi feladatnak tekinti. Bár Marx is emelkedett hangon beszél a

szeretetről, de társadalmi funkciót nem tulajdonít neki, jogalkotó szerepét nem ismeri el. Mounier meggyőződése, hogy az ember csak a szeretetben tud felülemelkedni bűnös énközpontúságán, csak a szeretet tudja biztosítani az ember célként, nem pedig eszközként való kezelését. „Félnünk kell attól a Saink-Simon-i és technokrata reménységtől, hogy az emberi viszonyok kormányzását a dolgok adminisztrációja fogja felváltani. Egy ilyen világban - ha ez életképes lenne - az embert hamarosan tárgyként kezelnék.” (Mounier: *Le personnalisme*, Paris 1949. 107. o.) „Az ember önmegvalósulását és önlétrehozását kétségkívül a szeretet kalandja és kiszámíthatatlan kockázata teszi igazán lehetővé.” (Nyíri T.: *i.m.* 203.o.) Szt. Pál apostoli leveleiben rendszeresen szól a szeretet interperszonális és a keresztény közösség egészét összetartó erejéről, annak mindenek feletti fontosságáról. A szeretetről, szabadságról, test és lélek egységéről vallott nézete - amint ez az alábbi idézetekből kitűnik - valójában fundamentuma a modern perszonalizmusnak: „Szeressetek tettetés nélkül. Gyűlöljétek a rosszat, ragaszkodjatok a jóhoz. Ami a testvéri szeretetet illeti, legyetek gyöngédek, tiszteletadás dolgában legyetek előzékenyek. ... Legyetek örvendezők a reménységben, béketűrők a nyomorúságban, állhatatosak az imádságban.” (Róm 12,9-12) „Testvérek, ti szabadságra vagytok hivatva. Csak ne éljete vissza a szabadsággal a test javára, hanem szeretettel szolgáljatok egymásnak.” (Gal 5,13-14) „Viseljétek el egymást szeretettel. Törekedjete arra, hogy a béke kötelékében fönntartsátok a lelki egységet. Egy a Test és egy a Lélek, mint ahogy hivatástok is egy reményre szól.” (Ef 4,3-4)

szszehasonlításul ragadjunk ki néhány gondolatot Mounier kortársától, *Teilhard de Chardin*-tól, aki mindmáig igen vitatott személyiség ugyan, ám aki paleontológusként, teológusként, filozófusként is egyaránt oly igyekezettel törekedett a „Több-lét” felé. Őt ugyan neotomista filozófusként említi a bölcselettörténet, ám antropológiai vizsgálódásában nyilvánvalóan perszonalista szemléletet képvisel. „Mánapság azt várja az ember - s éhen halna, ha nem találná meg a dolgok

valóságában, hogy sűrített táplálék serkentse benne a több-lét szenvedélyes vágyát.” „Ha az ember el akarja érni saját természetét, rá kell döbennie, hogy mily végtelenbe tud kihatni, mik az ezzel járó kötelességei - és részegítő ereje is. A Világmindenség méretére kell kitágítania szívét (félredobva a szűk individualizmus minden délibábját). Van abszolút több-lét, abszolút jobb-lét, s ennek neve: tudatnak, szabadságnak és erkölcsnek növekedése. Az életnek e legfelső fokait koncentrációval, tisztító munkával s a legnagyobb erőfeszítéssel lehet elérni” (Écrits du temps de la guerre, La Vie cosmique, 1916, *Rezek R. ford.*) „Bizony egy szép napon el kell határozunk, hogy gyakorlatilag minden öröm és minden érték fölé állítsuk azt a komoly szépséget, hogy az isteni Akarathoz tapadunk s ott megtaláljuk boldogságunkat, mert magának Istennek szabad szándékát szeretjük.” (P. Victor Fontoynt-nak, 1916. La Pensée religieuse du P. Teilhard, p. 351., *Rezek R. for.*) „... nem gondold, hogy becsület kérdése és lelkiismeret dolga: azon fáradozunk, hogy kisajtoljuk a Világból mindazt az igazságot és energiát, ami lehet benne? A több-lét irányában mindent meg kell kísérel-

nünk.” (Genese d'une Pensée, 1916. p. 148, *Rezek R. ford.*) Más megközelítésben ugyan, de Teilhard több-lété valójában azonos Mounier öntranszcendenciájával.

ugyan a kereszténység történetfölötti lényegét és értékét, de nem azonosítja magát annak a történelem folyamán kialakult kapitalista és polgári társadalommal való kapcsolatával, amelyet tragikus veszedelemnek lát. Nem azonosítja magát annak „moralizáló” formájával sem, amely szép szavak áradatával igyekszik eltakarni az égetően sürgős feladatok gyakorlati megoldását. Mounier ugyan már nem érthette meg a II. vatikáni zsinatot, ahol a katolikus egyház egysíkú teocentrikus világképe elvesztette kizárólagosságát. A zsinat valódi érdeme, hogy szemléletében méltó helyére került az ember.

E szemléletváltáshoz tagadhatatlanul hozzájárult a perszonalista filozófia. Mounier elvitathatatlan érdeme a személy, személyiség fogalmának tisztázására irányuló törekvése, egy

mint látható, elvitathatatlan a kapcsolat a kereszténység és a perszonalizmus között. Mounier elismeri

sokoldalú, teljességre törekvő személyiségeszme kialakítása. E gondolkodók nyomán beszélhetünk ma emberi jogokról, az emberiség közös kérdéseiben való együttműködésről, dialógusról, szociális gondolkodásról, valódi személyes felelősségről.

***

Kártyavárként omlott össze körülöttünk (bennünk?) egy ideológia, annak minden gyakorlati vonzatával. Tehetetlenül állunk szellemi-anyagi létünk romhalmazában. Az újrakezdés ma parancsoló szükség. „Világmegváltó” törekvésünkben azonban ne feledkezzünk meg építő munkánkat önmagunkon kezdeni, azzal a tiszta szándékkal és akarattal, amelyre többek között Mounier adott példát. Önös érdekeinken túljutva, közösen; szabadon, de felelősséggel kezdetjük csak meg egy emberségesebb világ építését. Mert ahogyan Mounier írja:

„A személy nem létezik, csak más felé, nem ismeri meg magát, csak más által, nem találja meg magát, csak másban.”

(Le personalisme, Paris 1949. 38. o.)

Mezey Lajos felvétele (századforduló körül)